

POJĘCIE „RODZINY” NA GRUNCIE USTAWY O POMOCY SPOŁECZNEJ

Barbara Zyzda

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego,
ul. Uniwersytecka 22/26, 50-145 Wrocław

E-mail: barbara.zyzda@gmail.com

ABSTRAKT

Teza. Definicja rodziny zawarta w ustawie o pomocy jest przemyślaną konstrukcją ustawodawcy, której celem z jednej strony jest zapewnienie dostępu do świadczeń z pomocy społecznej rodzinom faktycznym oraz zapewnienie realizacji zasady pomocniczości.

Omówione koncepcje. Artykuł jest próbą usystematyzowania pojęcia „rodziny” na gruncie prawa polskiego ze szczególnym uwzględnieniem ustawy o pomocy społecznej. Definicja legalna rodziny zawarta w ustawie o pomocy społecznej skłania do zastanowienia czy ustawodawca w sposób zamierzony wprowadził bardzo szerokie ujęcie rodziny, obejmujące osoby spokrewnione i niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące.

Wyniki i wnioski. Autorka artykułu dokonała przeglądu orzecznictwa sądów administracyjnych w celu możliwie pełnego przedstawienia wykładni omawianego przepisu. Na tej podstawie można stwierdzić, że działanie prawodawcy było w pełni zamierzone i przemyślane, a jego celem nie było jedynie umożliwienie dostępu do świadczeń szerokiemu kręgowi rodzin faktycznych (w tym jednopłciowych), ale również realizacja zasady subsydiarności, zgodnie z którą zaspokajanie niezbędnych potrzeb bytowych i życiowych będzie w pierwszej kolejności realizowane przez same rodziny, a dopiero gdy okaże się to niemożliwe – przy pomocy państwa.

Słowa kluczowe: rodzina, pojęcie rodziny, definicja legalna, pomoc społeczna

The term of „family” on the ground of the act of social welfare

ABSTRACT

Thesis. The article is the attempt of systematising the term of “family” on the ground of Polish law with special consideration of the act of social welfare. The legal definition of family included in the act of social welfare brings under consideration the law maker who introduced in the intended way the very broad term of family concerning the related and unrelated people being in the real relationship, living together and having common household.

Discussed concepts. The author of the article conducted the overview of the judiciary of administrative courts aiming at full presentation of described law. On this

basis it is possible to claim that operating of law maker was fully intended and deliberate and his aim was not only to enable the access to the benefits for broad range of actual families (including same gender ones), but also to reach to the situation when meeting the necessary existence or life needs is firstly realized by the families and then, if it turns out to be impossible – with the help of the state.

Key words: family, normative definition, family law, social welfare

DEFINICJA RODZINY - WSTĘP

Rodzina jest najstarszą i podstawową komórką społeczną oraz niezastąpionym elementem struktury każdego społeczeństwa (Kałdon, 2011). Wśród podstawowych funkcji rodziny należy wskazać m.in. materialne i fizyczne zabezpieczenie jej członków (poprzez zaspokajanie ich potrzeb bytowych, kulturalnych oraz potrzeby bezpieczeństwa), prokreację, socjalizację potomstwa, zaspokajanie osobistych potrzeb emocjonalnych oraz kontrolę zachowania jej członków (Ignatowicz, Nazar, 2016). Niemniej stworzenie definicji rodziny przysparza wielu trudności. Wynikają one z analizowania pojęcia rodziny w wielu aspektach dotyczących różnych dziedzin nauki. Zupełnie odmienne podejścia prezentują przedstawiciele psychologii, socjologii czy prawa (Łakoma, 2014).

Jak podkreśla Jerzy Strzebińczyk, określenie „rodzina” jest wieloznaczne, zaś w potocznym rozumieniu przyjmuje się, że rodzina jest wspólnotą składającą się z osób spokrewnionych, powinowaconych, a nawet tylko przynależnych do gospodarstwa domowego (Strzebińczyk, 2016). Pojęcie rodziny występowało już w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., gdzie w art. 16 zapisano, że „rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa” (Gronowska, Jasudowicz i Mik, 1999). Podobną definicję rodziny zawiera art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Międzynarodowy), będący traktatem międzynarodowym, ratyfikowanym przez Polskę w 1977 r.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Konstytucja) nie zawiera definicji rodziny, jednak jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 12 kwietnia 2011 r. (SK 62/08, 2011) za rodzinę w rozumieniu Konstytucji należy uznać „każdy trwały związek dwóch lub więcej osób, składający się z co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka, oparty na więzach emocjonalnych, prawnych, a przeważnie także i na więzach krwi”. Co istotne, według Trybunału Konstytucyjnego, związki faktyczne niebędące małżeństwem, także korzystają z konstytucyjnej ochrony rodziny, w szczególności wskazanej w art. 71 Konstytucji RP (Ignatowicz, 2016).

W polskim porządku prawnym występuje kilka niejednorodnych definicji rodziny. Nieuniknione wydaje się odniesienie do regulacji ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Kodeks rodzinny) (dalej jako: k.r.o.), który jednak nie zawiera definicji rodziny. Próba skonstruowania pojęcia rodziny w oparciu o poszczególne uregulowania k.r.o. (w tym przede wszystkim o art. 10 § 1, art. 23, art. 24, art. 27 art. 39, art. 91 i art. 103 k.r.o.) prowadzi do konkluzji, iż rodzinę tworzą już sami małżonkowie, a rodzina jest sformalizowaną wspólnotą, w skład której należy zaliczyć wszystkie naturalne i przysposobione dzieci małżonków (Strzebińczyk). Na

gruncie prawa rodzinnego za rodzinę nie uznaje się związków faktycznych - konkubinatu lub związku partnerskiego, jednak faktyczne wspólne pożycie i więź bliskości, która z niego wynika, mogą być traktowane w pewnych odrębnych uregulowaniach jako równoważne ze sformalizowaną więzią rodzinną (Ignatowicz, 2016).

Warte przytoczenia jest także rozumienie rodziny na gruncie ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, zgodnie z którą za rodzinę uznaje się odpowiednio następujących członków rodziny: małżonków, rodziców dzieci, opiekuna faktycznego dziecka oraz pozostające na utrzymaniu dzieci w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna (art. 3 pkt 16). Jednocześnie do członków rodziny nie zalicza się dziecka pozostającego pod opieką opiekuna prawnego, dziecka pozostającego w związku małżeńskim, a także pełnoletniego dziecka posiadającego własne dziecko. W świetle doktryny cywilistycznej, rodzina rozumiana jest więc wąsko – jako małżonkowie i ich wspólne dzieci (Grobel, 2014).

Ciekawym rozwiązaniem posługuje się także ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, gdzie w art. 111 § 3 ustawodawca wskazał, iż za członków rodziny podatnika uważa się zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, małżonków zstępnych, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz pozostającą z podatnikiem w faktycznym pożyciu. Warto przychylić się do poglądu, iż stwierdzenie „osoby pozostające w faktycznym pożyciu” nie ogranicza się jedynie do konkubinatów, ale także do innych, występujących w praktyce życia społecznego form *quasi*-rodzinnego życia (Banaszak, Zieliński, 2014).

Ustawy, o których mowa wyżej, nie są jedynymi regulacjami odwołującymi się do definicji rodziny. Należy wskazać, że rodzina definiowana jest także w ustawie z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz. U. z 2016 r. poz. 169), ustawie z dnia 5 grudnia 2014 r. o Karcie Dużej Rodziny (Dz. U. z 2016 r. poz. 785), ustawie z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. z 2016 r. poz. 196) czy ustawie z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390). Jak widać, prawodawca definiuje rodzinę bardzo niejednorodnie, a o treści normatywnego pojęcia rodziny przesądza zwykle doraźny cel danego aktu prawnego (Strzebińczyk, 2016).

RODZINA JAKO ADRESAT ŚWIADCZEŃ POMOCY SPOŁECZNEJ

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2016 r. poz. 930 ze zm., dalej jako: u.p.s.) przewiduje dwie kategorie odbiorców świadczeń z pomocy społecznej. Pierwszym z nich jest osoba fizyczna, zaś drugim odbiorcą, wzbudzającym pewne kontrowersje w doktrynie, jest rodzina stanowiąca szczególny rodzaju podmiotu świadczenia z pomocy społecznej (Szurgacz, 1993). W opinii Stanisława Niteckiego rodzina na gruncie u.p.s. jest pojęciem sztucznym, stworzonym jedynie na użytek ustawy, w znaczący sposób odbiegającym od jej tradycyjnego rozumienia (Nitecki, 2008). Herbert Szurgacz wskazuje, że rodzina w prawie pomocy społecznej w ograniczonym zakresie występuje jako podmiot prawa, nie została jednak wypo-

sażona w osobowość prawną i nie ma możliwości działania, lecz może być odbiorcą niektórych świadczeń. Taką opinię podziela także Iwona Sierpowska, zaznaczając, że jest ona uzasadniona ideami pomocy społecznej oraz, w niektórych przypadkach, koniecznością traktowania rodziny jako jednego podmiotu wymagającego ochrony i wsparcia (Sierpowska, 2014).

O statusie prawnym rodziny - odbiorcy świadczeń pomocy społecznej, piszą także inni autorzy, podkreślając, że pomimo iż nie jest on określony, to należy przyjąć, że rodzina faktyczna ma ograniczoną i swoistą podmiotowość prawną (jedynie w zakresie u.p.s.), w ramach której posiada zdolność prawną i zdolność procesową w zakresie pomocy społecznej (Jończyk, 2003).

Za rodzinę w przepisie art. 6 pkt 14 u.p.s. rozumie się osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące. Jest to regulacja niezwykle nowoczesna w warunkach polskiego ustawodawstwa, gdyż w takim ujęciu rodziną będzie małżeństwo i związek konkubencki, również osób tej samej płci. Podstawą uznania danych osób za rodzinę są nie tylko istniejące więzy pokrewieństwa, ale przede wszystkim tworzenie wspólnoty (Sierpowska, 2014). Ustawodawca zezwala na pominięcie jakichkolwiek więzów prawnorodzinnych łączących osoby uchodzące w świetle tej ustawy za rodzinę (Maciejko, Zborniak, 2013). Jan Jończyk akcentuje, iż w tym przypadku więzy krwi, powinowactwa czy więź prawna w postaci małżeństwa, przysposobienia lub kurateli nie będą miały znaczenia dla rozstrzygnięcia czy dane osoby są rodziną. Aby dwie osoby mogły być uznane z rodzinę, niezbędne jest spełnienie łącznie dwóch przesłanek: wspólnego zamieszkiwania oraz wspólnego gospodarowania (Sierpowska, 2016).

W kontekście dalszych rozważań należy przypomnieć, iż do postępowania prowadzonego na podstawie u.p.s. znajdują zastosowanie przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 23), jednak sama u.p.s. w rozdziale „Postępowanie w sprawie świadczeń z pomocy społecznej” przewiduje pewne odmienności dotyczące m.in. strony, wszczęcia postępowania czy właściwości miejscowej (Sierpowska, 2012).

PRZESŁANKI UZNANIA ZA RODZINĘ W ŚWIETLE ORZECZNICTWA SĄDÓW ADMINISTRACYJNYCH

Zarówno NSA jak i wojewódzkie sądy administracyjne niejednokrotnie podejmowały problematykę interpretacji definicji rodziny oraz przesłanek warunkujących jej istnienie na gruncie u.p.s. - wspólnego zamieszkiwania i wspólnego gospodarowania. Jak stwierdził NSA w Warszawie w wyroku z dnia 11 czerwca 2013 r. (Wyrok, 2013), faktyczny związek o którym mowa w przepisie art. 6 pkt 14 u.p.s. między osobami spokrewnionymi lub niespokrewnionymi to „codzienne współdziałanie osób zmierzające do lepszego zaspokojenia ich potrzeb bytowych, w tym mieszkaniowych, żywnościowych i polegających na zapewnieniu dochodu stanowiącego źródło utrzymania”. W tym samym orzeczeniu NSA wskazał, że wspólne zamieszkiwanie będzie przesłanką uznania za rodzinę, jeśli równocześnie z zamieszkiwaniem występuje również element wspólnego gospodarowania. Wobec

powyższego, do uznania za rodzinę niewystarczające będzie stwierdzenie choćby najbliższego stopnia pokrewieństwa i pozostawanie w stosunku rodzinnym według tradycyjnego ujęcia¹.

Wspólne zamieszkiwanie powinno polegać na dzieleniu lokalu mieszkalnego w taki sposób, aby można było stwierdzić, iż koncentruje się w nim aktywność życiowa osoby zamieszkującej, zaś wspólne gospodarowanie polegać będzie na „podziale zadań związanych z właściwym prowadzeniem gospodarstwa domowego (...), nie zaś wyłącznie na przyczynianiu się do funkcjonowania wspólnoty poprzez wykonywanie na jej rzecz jakichkolwiek czynności, współdecydowaniu o przeznaczeniu dochodu rodziny oraz wykonywaniu czynności związanych z codziennymi zajęciami”. W ocenie NSA, za istotną cechę wspólnego gospodarowania należy uznać pozostawanie na utrzymaniu osoby, z którą tworzy się takie gospodarstwo.

Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 5 kwietnia 2011 r. (Wyrok, 2011) wyraził opinię, iż za osoby wspólnie gospodarujące należy uznać osoby wspólnie prowadzące gospodarstwo domowe. Ponadto, wskazał również, że „użyte na gruncie art. 6 pkt 14 u.p.s. pojęcie wspólnego gospodarowania nie zawiera w sobie pojęcia wspólnego zamieszkiwania, ale stanowi odrębną przesłankę, która musi zostać zrealizowana, aby możliwe było uznanie danej grupy osób za rodzinę”. W tym samym wyroku NSA wyjaśnił także, że „istotną cechą wspólnego gospodarowania jest pozostawanie na utrzymaniu osoby, z którą tworzy się takie gospodarstwo” oraz stwierdził, że rozwód nie wyklucza sytuacji, w której więź uczuciowa, fizyczna i gospodarcza między byłymi małżonkami zostanie ponownie nawiązana.

Do przesłanki wspólnego gospodarowania odniósł się także w wyroku WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 21 października 2010 r. (Wyrok, 2010), zaznaczając, że do przejawów prowadzenia wspólnego gospodarstwa domowego należy zaliczyć m.in. wspólne zamieszkiwanie i gospodarowanie. Sama przesłanka wspólnego gospodarowania nie jest realizowana wyłącznie przez ponoszenie wydatków związanych z gospodarstwem domowym, ale musi być rozumiana jako m.in. korzystanie ze wspólnych urządzeń gospodarstwa domowego takich jak kuchnia, łazienka itp., ale także wspólnych mediów, nawet jeśli związane z tym koszty są pokrywane tylko przez jedną osobę.

W innym wyroku WSA w Lublinie z dnia 22 stycznia 2013 r. (Wyrok, 01.2013) zaznaczono, że wspólne zamieszkanie i gospodarowanie zachodzi wtedy, „gdy co najmniej dwie osoby razem czymś zarządzają, dysponują i przyczyniają się do funkcjonowania wspólnoty poprzez wykonywanie na jej rzecz jakichkolwiek czynności”. Zarządzanie ujmowane jest jako uprawnienie do współdecydowania o przeznaczeniu dochodu rodziny oraz wykonywanie części codziennych obowiązków, jak sprzątanie, gotowanie, pranie itp.

Wspólne gospodarowanie oznacza więc codzienne prowadzenie spraw gospodarstwa domowego, w tym m.in. zapewnienie środków utrzymania, przygotowy-

---

1 Wyrok WSA w Krakowie z dnia 29 października 2015 r., III SA/Kr 55/15, LEX nr 1939576. W uzasadnieniu wyroku Sąd wskazał, że: „Definicja „rodziny” określona w ustawie o pomocy społecznej nie pokrywa się z tradycyjnym rozumieniem tego słowa. Skarżący oczywiście jest spokrewniony ze swoimi synami i w tradycyjnym rozumieniu należy do rodziny swoich dzieci, ale ta okoliczność nie jest wystarczająca do ustalenia prawa do świadczeń z pomocy społecznej na rzecz rodziny”.

wanie posiłków, utrzymanie porządku, świadczenie pomocy w prowadzeniu spraw, a wszystko to uzupełnione cechami stałości charakteryzującymi tego typu sytuacje (Wyrok, 05.2013).

Co więcej takie okoliczności jak: istnienie ustroju rozdzielności majątkowej między wnioskodawcą a małżonkiem, orzeczenie rozwodu między małżonkami, zawarcie formalnej umowy użyczenia lokalu mieszkalnego i w związku z tym ponoszenie we własnym zakresie niektórych wydatków lub opłat, jak również płacenie alimentów na rzecz domownika, nie mają wpływu na uznanie, że osoba wnioskująca o dane świadczenie tworzy rodzinę z inną osobą (Krajewski, 2016).

Ustalenie przez organ pomocy społecznej czy wnioskodawca jest osobą samotnie gospodarującą czy też osobą w rodzinie w rozumieniu art. 6 pkt 14 u.p.s. jest o tyle istotne, że determinuje ocenę spełnienia lub niespełnienia kryterium dochodowego, które uprawnia do większości świadczeń pomocy społecznej.

DEFINICJA RODZINY A ZASADA POMOCNICZOŚCI

Takie uregulowanie rodziny w u.p.s. umożliwia realizację podstawowego celu pomocy społecznej, jakim jest umożliwianie osobom i rodzinom przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych. Celem pomocy społecznej wyrażonym w art. 2 ust. 1 u.p.s. jest zaspokajanie niezbędnych potrzeb osób i rodzin, które pomimo wykorzystania własnych zasobów, uprawnień i możliwości, nie mogą przezwyciężyć trudnej sytuacji życiowej. Faktyczny związek osób wspólnie mieszkających i gospodarujących ma pomóc w przezwyciężaniu trudności oraz niejako spełniać funkcję opiekuńczą i jak wskazuje J. Jończyk – realizować funkcję dystrybucyjną poprzez sprawiedliwy i celowy podział posiadanych środków. Prowadzi to do urzeczywistnienia zasady pomocniczość, w myśl której rodzina powinna sama zaspokajać swoje potrzeby, zaś państwo lub organizacje pozarządowe mogą ingerować tylko w sytuacjach, gdy dana rodzina nie jest w stanie samodzielnie przezwyciężyć trudnych sytuacji życiowych przy wykorzystaniu własnych uprawnień, zasobów i możliwości (Gąsiorek, 2011).

Na podstawie powyższych rozważań widać, iż tak szeroka i postępową regulacja zawarta w art. 6 pkt 14 u.p.s. nie jest dziełem przypadku, ale wyrazem przemyślanej strategii prawodawcy. Z jednej strony daje ona gwarancję pomocy społecznej dla rodzin faktycznych (o których J. Jończyk pisze jako o zjawisku coraz powszechniejszym, a w krajach wysoko rozwiniętych – wręcz masowym, które musi znaleźć odzwierciedlenie w prawie pomocy społecznej), z drugiej zaś strony, stanowi zabezpieczenie zasady pomocniczości w ten sposób, że zaspokajanie niezbędnych potrzeb bytowych czy życiowych, działania zmierzające do przezwyciężenia trudnej sytuacji i przeciwstawianie się przeszkodom życiowym powinny być w pierwszej kolejności realizowane przez same rodziny, a dopiero gdy jest to niemożliwe – osoby takie lub rodziny powinny być otaczane opieką państwa w formie pomocy społecznej². Ingerencja państwa może mieć miejsce tylko wtedy, gdy dane zadanie przekracza możliwości jednostki lub rodziny (Sierpowska, 2014). Państwo powinno zapewnić swoim

² Powinno się to odbywać przy jednoczesnym uwzględnieniu zasady współdziałania osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej.

obywatelom minimum niezbędne do egzystencji, jednak w pierwszej kolejności to na rodzinie spoczywa ciężar wsparcia osobie potrzebującej (Gąsiorek, 2011).

Warto również wspomnieć o wyrażonej w u.p.s. zasadzie współdziałania osób i rodzin korzystających z pomocy społecznej w rozwiązywaniu ich trudnej sytuacji życiowej. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że owo współdziałanie powinno polegać na podejmowaniu wszelkich dostępnych działań zmierzających do poprawy trudnej sytuacji życiowej i jednocześnie niepodejmowanie czynności mogących przyczynić się do pogorszenia trudnej sytuacji życiowej lub jej ugruntowania (Nitecki, 2008). Aktualna definicja rodziny wyrażona w u.p.s., oprócz związanego z zasadą pomocniczości postulatu samodzielnego zaspokajania przez nią potrzeb członków rodziny, nakłada także obowiązek współdziałania rodzin w celu rozwiązania trudnej sytuacji życiowej.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy stwierdzić, iż definicja rodziny zawarta w u.p.s. jest prze-myślaną konstrukcją ustawodawcy, której celem z jednej strony jest zapewnienie dostępu do świadczeń z pomocy społecznej rodzinom faktycznym, które bez względu na stopień formalizacji, tworzą wspólne gospodarstwo domowe i wspólnie zamieszkują. Z drugiej strony, taka regulacja ma prowadzić do realizacji zasady pomocniczości poprzez zaangażowanie rodziny jako najbliższego otoczenia do przewycięzania trudnej sytuacji życiowej członków rodziny. Państwo powinno angażować się w pomoc dopiero po stwierdzeniu, iż ani sama jednostka lub rodzina, pomimo wykorzystania własnych zasobów, uprawnień i możliwości, nie jest w stanie zaspokoić niezbędnych swoich potrzeb bytowych czy życiowych.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Banaszak, B. & Zieliński, M. (2014). Konstytucyjne i ustawowe pojęcie rodziny. *Monitor Prawniczy*, 7, str. 357.
- [2] Gąsiorek, M. (2011). *Rodziny wywiad środowiskowy w postępowaniu w sprawach pomocy społecznej*. Wrocław: Gaskor Sp. z o.o.
- [3] Grobel, S. (2014). Zagadnienia wstępne. W: J. Łukasiewicz, *Instytucje prawa rodzinnego* (str. 22). J. M. Łukasiewicz (red.), *Instytucje prawa rodzinnego*, Warszawa 2014: Wolters Kluwer Polska SA.
- [4] Gronowska, B., Jasudowicz, T. i Mik, C. (1999). *Prawa człowieka. Wybór dokumentów międzynarodowych*. Toruń: Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierowania.
- [5] Ignatowicz, J. i Nazar, M. (2016). *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [6] Jończyk, J. (2003). *Prawo zabezpieczenia społecznego. Ubezpieczenia społeczne i zdrowotne, bezrobocie i pomoc społeczna*. Kraków: Wolters Kluwer Polska SA.
- [7] Kałdon, B. (2011, 1). Rodzina jako instytucja społeczna w ujęciu interdyscyplinarnym. *Forum Pedagogiczne UKSW*, s. 1.
- [8] Kodeks rodzinny, Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy). Tekst jedn. Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 ze zm.
- [9] Konstytucja. Dz. U. nr 78 poz. 483.
- [10] Krajewski, T. (2016). *Ustawa o pomocy społecznej. Interpretacje przepisów w oparciu o orzecznictwo*. Warszawa: C. H. Beck.
- [11] Łakoma, S. (2014), Instytucja rodzin zastępczych w prawie administracyjnym. W: S. Łakoma, (red.), *Instytucja rodzin zastępczych w prawie administracyjnym* (s. 45). Łódź: Head Republic.
- [12] Maciejko, W. & Zborniak, P. (2013). *Ustawa o pomocy społecznej. Komentarz*. Warszawa: Lexis Nexis.
- [13] *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r.* (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169).

- [14] Nitecki, S. (2008). *Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [15] Sierpowska, I. (2012). *Pomoc społeczna jako administracja świadcząca. Studium administracyjnoprawne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [16] Sierpowska, I. (2014). *Pomoc społeczna. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [17] Sierpowska, I. (2016). Przesłanki nabycia prawa do świadczeń. W: I. Sierpowska, *Meritum Pomoc Społeczna. Wsparcie socjalne* (s. 38). Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [18] SK 62/08, OTK-A nr 3, poz. 22 (2011).
- [19] Strzebińczyk, J. (2016). *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska SA.
- [20] Szurgacz, H. (1993). *Wstęp do prawa pomocy społecznej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- [21] Wyrok WSA z 22.01.2013. II SA/Lu 889/12, LEX nr 1348654.
- [22] Wyrok WSA z 28.05.2013. II SA/Bk 146/13, LEX 1326952.
- [23] Wyrok WSA z 21.10.2010. IISA/Go 432/10, LEX nr 753025.
- [24] Wyrok NSA z 5.05.2011. I OSK 2096/10, LEX nr 990221.
- [25] Wyrok NSA z 11.06.2013. I OSK 1947/12, LEX nr 1356282.